

Katarzyna Boratyńska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

PRZYCZYNY BANKRUKTWA PRZEDSIĘBIORSTW AGROBIZNESU

REASONS OF BANKRUPTCY OF AGRIBUSINESS ENTERPRISES

Słowa kluczowe: agrobiznes, bankructwo przedsiębiorstwa, przyczyny bankructwa

Key words: agribusiness, bankruptcy of company, reasons of bankruptcy

Synopsis. Celem artykułu było określenie przyczyn bankructw przedsiębiorstw agrobiznesu. Na podstawie literatury przedmiotu dokonano klasyfikacji przyczyn upadłości przedsiębiorstw ze względu na następujące kryteria: charakter (finansowe, niefinansowe) oraz mikro- (endogeniczne) i makroekonomiczne (egzogeniczne). Przedstawiono liczbę upadłych przedsiębiorstw agrobiznesu na tle upadłości przedsiębiorstw w Polsce. Wskazano również cechy agrobiznesu przyspieszające i przeciwdziałające bankructwom przedsiębiorstw. Podkreślić należy, iż dostępne są statystyki dotyczące upadłości przedsiębiorstw agrobiznesu, brak jest natomiast danych i niewiele prowadzonych jest badań naukowych na temat bankructw indywidualnych gospodarstw rolnych.

Wstęp

Przedsiębiorstwa wykazują symptomy zbliżającego się kryzysu na długo przedtem, zanim dojdzie do upadłości. Charakteryzują je zwykle: stagnacja, niewykorzystane w pełni zasoby, nieefektywne zarządzanie. Symptomy zagrożenia dla kontynuowania działalności przez jednostki gospodarcze mogą być bardzo różne. Istnieje więc potrzeba ich klasyfikacji. Z punktu widzenia rachunkowości jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw wyróżnia się podział zagrożeń dla kontynuowania działalności ze względu na ich charakter. Zgodnie z tym kryterium można wyróżnić dwie grupy zagrożeń: objawy o charakterze finansowym oraz niefinansowym [Boratyńska 2009].

Wśród czynników finansowych, świadczących o słabnącej kondycji finansowej przedsiębiorstwa wyróżnić można m.in.: systematyczny spadek przychodów ze sprzedaży, powstanie i powiększanie się straty netto lub znaczące zmniejszanie się kwoty zysku netto, zmniejszającą się płynność finansową i związany z tym wzrost trudno ściąganych należności i/lub nadmierne narastanie zobowiązań, powiększanie się zapotrzebowania na kredyty i pożyczki (zwykle krótkoterminowe) oraz zakłócenia w ich spłacie, pozyskiwanie środków na finansowanie bieżącej działalności przez dyskonto faktur i weksli, wzrost stanu produkcji niezakończonych oraz zapasu wyrobów trudno zbywalnych, występowanie przeterminowanych zapasów materiałowych i wadliwa ich struktura, wyprzedzanie składników majątku trwałego po cenie niższej od wartości księgowej, utrzymujące się ujemne przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej [Gołębiowski, Tłaczała 2005].

Wśród niefinansowych symptomów zagrożenia kontynuowania przez jednostkę działalności można wyróżnić, m.in.: utratę podstawowych rynków zbytu lub głównego dostawcy, trudności kadrowe, zmiany technologiczne, procesy sądowe przeciwko jednostce, brak ubezpieczenia od skutków ryzyka lub zdarzeń losowych, niekorzystne zmiany legislacyjne (np. w zakresie prawa podatkowego).

Przyczyny upadłości przedsiębiorstw o charakterze ekonomicznym można podzielić na mikro- (endogeniczne) i makroekonomiczne (egzogeniczne). Przyczyny mikroekonomiczne tkwią w samym przedsiębiorstwie, a więc jego strukturze organizacyjnej, w systemie zarządzania oraz w systemie informacji ekonomicznej. Kierownictwo ma na nie wpływ, w odróżnieniu od przyczyn makroekonomicznych, które są niezależne od przedsiębiorstwa. Egzogeniczne przyczyny upadłości przedsiębiorstw można podzielić na trzy grupy:

- związane z sytuacją w branży (np. silna konkurencja w branży),
- wynikające z krajowego otoczenia przedsiębiorstwa (np. recesja w gospodarce, duże zmiany kursów walutowych stóp procentowych, zmiany prawa gospodarczego i systemu podatkowego),
- wynikające z sytuacji na świecie (np. zmiany gospodarcze i polityczne w innych krajach) [Nowak 2008].

Z porównania wyników badań zawartych w tabeli 1 wynika, iż zarówno przyczyny upadłości przedsiębiorstw, jak i ich hierarchia zmieniają się w czasie. W obydwu przedstawionych badaniach

Tabela 1. Porównanie przyczyn upadłości przedsiębiorstw

Przyczyny upadłości przedsiębiorstw według badań	
pod kierunkiem Sudola (okres badań 1990-2000)	Szczerbak (okres badań 2000-2004)
Spadek popytu na wyroby przedsiębiorstwa.	Słabości zarządzania.
Nieumiejętne zarządzanie przedsiębiorstwem przez dyrektora.	Ujemny wynik finansowy.
Niedokonanie zmian w technologii wytwarzania w celu obniżki kosztów produkcji.	Wysokie zadłużenie przedsiębiorstwa.
Nadmierna baza produkcyjna.	Wzrost zobowiązań, w tym przeterminowanych.
Niedokonanie redukcji zatrudnienia.	Błędna strategia.
Brak niezbędnych zmian struktury produkcji dla rynku krajowego.	Słabości i błędy w zarządzaniu należnościami, środkami pieniężnymi.
Niska wydajność pracy.	Wysoki wskaźnik dźwigni finansowej (zadłużenie/kapitał własny).
Wysokie zadłużenie przedsiębiorstwa.	Wzrost zapotrzebowania na kredyty i pożyczki oraz opóźnienia w ich spłacie.
Silna konkurencja zagraniczna.	Brak odpowiedniej kontroli finansowej i audytu wewnętrznego.
Nieskuteczność działań mających na celu przyciągnięcie obcego kapitału.	Agresywna (kreatywna) rachunkowość.
	Postępujące procesy globalizacyjne i nasilanie się konkurencji.

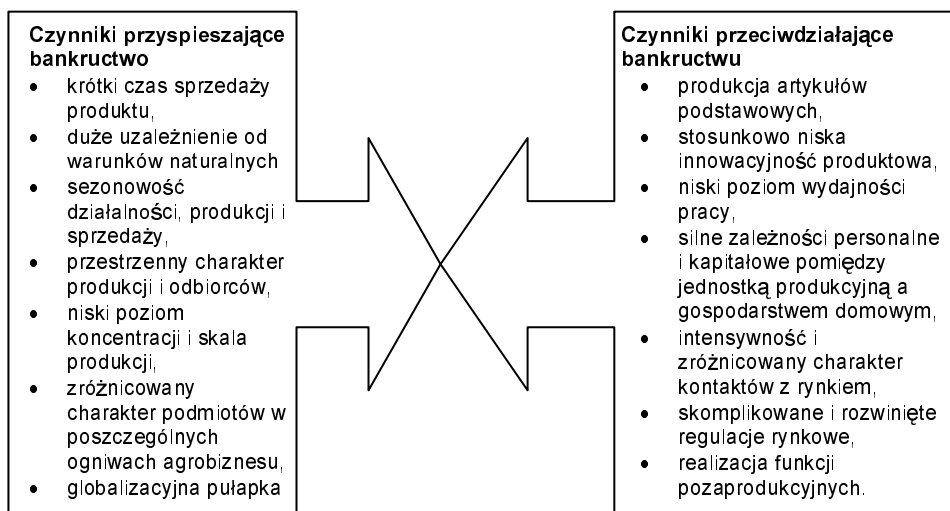
Źródło: Szczerbak 2007.

występują powtarzające się przyczyny upadłości (np. wysokie zadłużenie, błędne zarządzanie), lecz na różnych poziomach ważności. Wraz ze zmianami otoczenia pojawiają się nowe przyczyny upadłości przedsiębiorstw, tj. agresywna (kreatywna) rachunkowość, postępujące procesy globalizacyjne i nasilanie się konkurencji.

Skala i przyczyny bankructwa przedsiębiorstw agrobiznesu

Według Kowalczyka [2009] agrobiznes charakteryzują cechy właściwe tylko dla tego podsystemu gospodarki, które określają nie tylko jego specyfikę, lecz także skłonność do rozwoju i upadłości, tworzących go podmiotów gospodarczych. Znaczna liczba cech typowych dla agrobiznesu, w istocie wynika ze specyfiki i odmienności samego rolnictwa od pozostałych ogniw agrobiznesu, a także od sektorów poza agrobiznesem. Do podstawowych specyficznych cech agrobiznesu należy zaliczyć [za Kowalczyk 2009]:

- produkcja artykułów podstawowych (niska elastyczność popytu),
- stosunkowo niska innowacyjność produktowa (dominują modyfikacje produktowe),
- wydłużony czas wdrożenia nowych technologii i nowych produktów, m.in. ze względu na konieczność prowadzenia badań w zakresie bezpieczeństwa zdrowotnego wyrobów,
- krótki czas sprzedaży produktu określony terminem jego przydatności,
- duże uzależnienie od warunków naturalnych,
- sezonowość działalności, produkcji i sprzedaży,
- wielofunkcyjność czynników produkcji prowadząca do konkurencji z działami spoza agrobiznesu,
- niższy poziom koncentracji i skala produkcji pojedynczego zakładu,
- przestrzenny charakter produkcji i odbiorców (klientów),
- niższy od pozostałych działów gospodarki poziom wydajności pracy,
- silne zależności personalne i kapitałowe pomiędzy jednostką produkcyjną a gospodarstwem domowym (szczególnie w rolnictwie i drobnym przetwórstwie),
- zróżnicowany charakter podmiotów w poszczególnych ogniwach (wytwarzanie środków produkcji – koncentracja, rolnictwo – rozproszenie, przetwórstwo i dystrybucja – koncentracja i rozproszenie),
- intensywność i zróżnicowany charakter kontaktów z rynkiem,
- globalizacja rynku żywnościowego,
- globalizacyjna pułapka surowcowa,

Rysunek 1. Cechy agrobiznesu przyspieszające i przeciwdziałające bankructwom przedsiębiorstw
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Kowalczyk 2009.

– skomplikowane i rozwinięte regulacje rynkowe,
 – realizacja funkcji pozaprodukcyjnych (np. środowiskowych).

Należy zwrócić uwagę, iż powyżej przedstawione cechy agrobiznesu mogą działać jako siły przyspieszające, inicjujące bankructwo lub jako czynniki przeciwdziałające bankructwu (rys. 1). Występują też cechy, które w zależności od sytuacji mają ambiwalentny charakter (mogą przybierać postać stymulanty lub destymulanty).

W tabeli 2 przedstawiono liczbę upadłych przedsiębiorstw agrobiznesu, na tle upadłości przedsiębiorstw w Polsce. W latach 2003-2008 udział upadłości firm przemysłu spożywczego w liczbie ogółem był niski i nie przekroczył 10%. Należy podkreślić jednak jego systematyczny wzrost (tab. 2). Udział przedsiębiorstw spożywczych w upadłościach przemysłu ogółem w analizowanym okresie wzrósł z 17,9% w 2003 r. do 24,4% w 2008 r. Udział przedsiębiorstw agrobiznesu w upadłościach ogółem wzrastał do 2007 r., a następnie w 2008 r. nieznacznie zmniejszył się.

Według raportu Dun&Bradstreet, połowa małych polskich firm jest w niekorzystnej sytuacji finansowej. Przyczyną są coraz większe problemy ze ściąganiem należności. W marcu 2010 r. war-

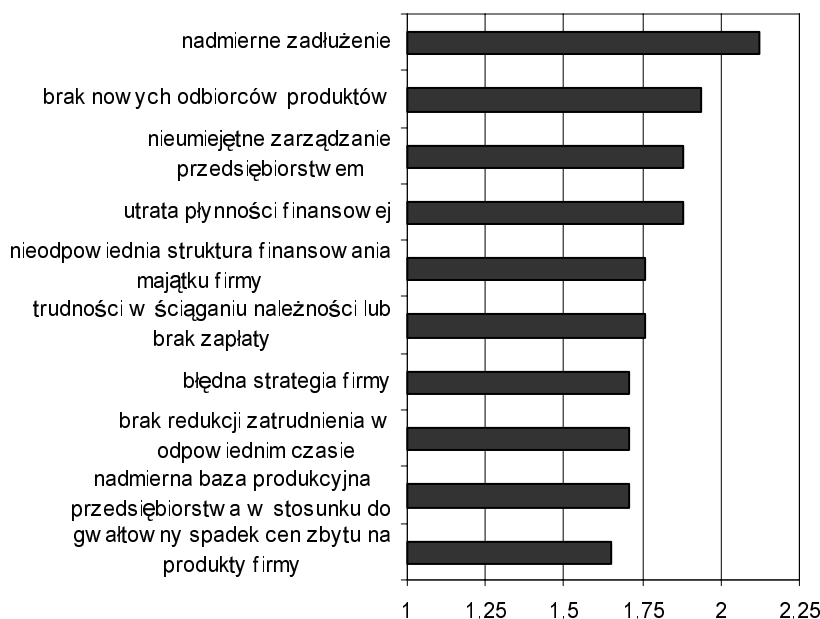
Tabela 2. Liczba upadłości w agrobiznesie na tle upadłości przedsiębiorstw w Polsce

Wyszczególnienie	Liczba upadłości w agrobiznesie w latach					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba upadłości ogółem	1798	1116	793	576	447	411
Dynamika* [%]	-	62,1	71,1	72,6	77,6	98,7
Przemysł ogółem	487	271	218	168	166	131
Dynamika [%]	-	55,6	80,4	77,1	98,8	78,9
Przemysł spożywczy	87	44	48	34	40	32
Dynamika [%]	-	50,6	109,1	70,8	117,6	80,0
Udział przemysłu spożywczego w:						
upadłościach ogółem [%]	4,8	17,9	3,9	16,2	6,1	21,9
upadłościach przemysłu [%]	5,9	20,9	8,9	24,1	7,8	24,4
Rolnictwo	51	36	18	13	7	6
Agrobiznes ogółem**	138	80	66	47	47	38
Udział agrobiznesu w upadłościach ogółem [%]	7,7	7,2	8,3	8,2	10,5	9,2

* rok poprzedni równa się 100%,

** przemysł spożywczy oraz rolnictwo poza gospodarstwami indywidualnymi

Źródło: Kowalczyk 2009.

Rysunek 2. Najważniejsze przyczyny upadłości przedsiębiorstw produkcyjnych
Źródło: Czeszejko-Sochacki 2007.

tość niezapłaconych faktur, w 40 największych na polskim rynku przedsiębiorstwach branży budowlanej, sięgała prawie 129 mln zł, w 25 firmach branży spożywczej ponad 171 mln zł, a w 15 wiodących firmach branży kosmetycznej – 99 mln zł. Problemy z płatnościami mają także firmy chemiczne produkujące dla rolnictwa [Wozniak 2010].

W przypadku przedsiębiorstw przemysłowych¹ najważniejszą przyczyną upadłości było nadmierne zadłużenie. Utrata płynności finansowej uplasowała się na czwartej pozycji. Charakterystyczne dla tej grupy przedsiębiorstw były dwie przyczyny: nieodpowiednia struktura finansowania majątku firmy oraz nadmierna baza produkcyjna przedsiębiorstwa w stosunku do poziomu sprzedaży. W przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych większość przyczyn miała endogeniczny charakter (rys. 1).

Analiza upadłości przedsiębiorstw agrobiznesu powinna uwzględniać zróżnicowany charakter podmiotów tworzących ten system. Dostępne statystyki zawierają dane na temat firm należących do części agrobiznesu, tzn. przemysłu spożywczego i rolnictwa poza gospodarstwami indywidualnymi. W literaturze przedmiotu niewiele jest natomiast opracowań na temat bankructw indywidualnych gospodarstw rolnych. Znaczenie powyższej problematyki wzrasta w sytuacji niższej opłacalności w tym sektorze w porównaniu do działów pozarolniczych. Na gwałtowne przyspieszenie liczby likwidacji gospodarstw rolniczych w przyszłości wskazał prof. Franciszek Tomczak podczas wystąpienia z referatem pt. „Problemy rozwojowe rolnictwa polskiego w świetle doświadczeń światowych” na XXX jubileuszowym spotkaniu Międzyuczelnianego Klubu Profesorskiego „Dla Rolnictwa i Wsi”, które odbyło się w dniu 26 maja 2010 r. w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Procesy recesywne w rolnictwie mają przebieg znacznie głębszy, można wręcz określić je jako wieloaspektową dezagraryzację [Musiał 2009]. Według Musiała w rolnictwie (a nawet w agrobiznesie) występuje niedobór kapitału, dlatego też brak jest znaczących inwestycji. Do głównych symptomów upadłości gospodarstw należą:

- odłogowanie lub/i ugorowanie znacznych arealów ziemi w subregionach,
- redukcja pogłowia inwentarza żywego i funkcjonowanie dużej liczby gospodarstw bez inwentarza,
- niskie, a nawet ujemne dochody uzyskiwane z produkcji rolniczej i zmniejszający się ich udział w strukturze dochodów ludności wiejskiej i w budżetach gospodarstw domowych rodzin rolniczych,
- zawężona reprodukcja majątku produkcyjnego, zarówno w odniesieniu do budynków i budowli, jak też ciągników, maszyn i narzędzi rolniczych,

¹ zlokalizowanych w województwie warmińsko-mazurskim.

- spadające zainteresowanie produkcją rolniczą, w tym jej doskonaleniem, racjonalizacją i unowocześnianiem technologii wytwarzania,
 - tradycjonalizm w zarządzaniu gospodarstwem, w tym kapitałem produkcyjnym,
 - słaba identyfikacja młodzieży wiejskiej i rolniczej z pracą w gospodarstwie rolnym i rolnictwie.
- Warto również podkreślić, iż w ujęciu ekonomicznym bankructwo gospodarstwa rolnego może mieć miejsce, natomiast w ujęciu prawnym nie jest możliwe ogłoszenie upadłości przez osobę fizyczną prowadzącą takie gospodarstwo zgodnie z art. 6 pkt. 5 *Ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze*. Tę grupę rolników wykluczono również z możliwości skorzystania z upadłości konsumenckiej. Zjawisko upadłości w rolnictwie występuje więc z punktu widzenia prawa w odniesieniu do tych gospodarstw rolnych, które mają status przedsiębiorcy (spółki prawa handlowego, spółdzielnie).

Podsumowanie

Na podstawie analizy informacji przedstawionych w artykule można sformułować kilka stwierdzeń podsumowujących:

- zarówno przyczyny upadłości przedsiębiorstw, jak i ich hierarchia zmieniają się w czasie,
- większość przyczyn upadłości w odniesieniu do przedsiębiorstw produkcyjnych miała charakter endogeniczny, a więc zarządzający mieli na nie wpływ,
- sektor agrobiznesu charakteryzują cechy, które m.in. określają skłonność do rozwoju i upadłości tworzących go podmiotów gospodarczych,
- udział upadłości przedsiębiorstw agrobiznesu w liczbie upadłości ogółem był niski, od 2003 do 2007 roku następował jednak jego powolny wzrost.

Literatura

- Boratyńska K.** 2009: Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce. *Zesz. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 549, *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 39, s. 452.
- Czeszejko-Sochacki M.** 2007: Przyczyny upadłości przedsiębiorstw z rejonu województwa warmińsko-mazurskiego w latach 1999-2004. [W:] *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw* (red. B. Prusak). Difin, Warszawa, s. 35
- Gołębiowski G., Tłaczala A.** 2005: Analiza ekonomiczno-finansowa w ujęciu praktycznym. Difin, Warszawa, s. 157.
- Kowalczyk S.** 2009: Przyczyny upadłości firm agrobiznesu. [W:] *Meandry upadłości przedsiębiorstw. Klęska czy druga szansa* (red. E. Mączyńska). SGH, Warszawa, s. 116.
- Musiał W.** 2009: Rozważania nad upadłością gospodarstw rodzinnych w Polsce. *Wies i Rolnictwo*, nr 1, s. 45-46.
- Nowak E.** 2008: Rachunkowość jako źródło informacji o sytuacji finansowej przedsiębiorstw w ocenie zagrożenia upadłością. *Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy*, nr 2, WSZiA w Żamościu, s. 66-67.
- Szczerbak M.** 2007: Przyczyny upadłości przedsiębiorstw w Polsce. [W:] *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw* (red. B. Prusak). Difin, Warszawa, s. 44.
- Tomczak F.** 2010: Problemy rozwojowe rolnictwa polskiego w świetle doświadczeń światowych” na XXX jubileuszowym spotkaniu Międzyuczelnianego Klubu Profesorskiego „Dla Rolnictwa i Wsi”. SGGW, Warszawa, 26 maja 2010 r. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. *Prawo upadłościowe i naprawcze*. Dz.U. 2003, Nr 60, poz. 535
- Woźniak A.** 2010: Małym firmom jest coraz trudniej przetrwać. *Rzeczpospolita*, 115, 19.05.

Summary

This article presents classification of reasons of bankruptcy of enterprises. The purpose of the paper was indication of reasons of bankruptcy of agribusiness enterprises. Moreover, it points out the agribusiness characteristics of trigger and counteract bankruptcy of enterprises.

Adres do korespondencji:

dr Katarzyna Boratyńska
 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
 Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
 ul. Nowoursynowska 166
 02-787 Warszawa
 tel. (22) 593 42 31
 e-mail: katarzyna_boratynska@sggw.pl